

УДК 378.1
DOI 10.32840/1992-5786.2019.63-2.17

Р. Ю. Келемен

викладач

Коледжу при Карпатському інституті підприємництва
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У СВІТІ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Зміна вектора розбудови нашої держави в напрямі глобалізації та євроінтеграції вимагає забезпечення та дотримання прав і свобод людини. Стрімкий розвиток усіх сфер соціальної діяльності, поява концептуально нових течій в економіці та розширення кола міжнародної співпраці підвищують суспільні вимоги до фахівця в галузі права.

У сучасній Україні висувають високі вимоги до рівня якості професійної підготовки юристів, оскільки відсутність якості та добросовісності виконання посадових обов'язків неминуче призведе до негативних соціально-економічних наслідків. Сучасне право характеризується зростанням, з одного боку, інтеграційних процесів, з іншого – пришвидшенням реформ. Тому юристам потрібні такі якості: гнучкість правового мислення, здатність розуміти соціальний контекст правових інститутів, знання стабільних принципів і норм права, історичні передумови їхнього формування.

Якість юридичної освіти є соціальним показником і визначається як відповідність системи юридичної освіти актуальним потребам громадянського суспільства та особистості, яка отримує юридичну освіту. Ключовими ознаками якісної освіти за напрямом «Юриспруденція» є інтегрованість, міждисциплінарність, особистісність і комплексність спрямованості юридичної освіти.

Стаття присвячена аналізу сучасного стану якісної підготовки юристів в Англії, Німеччині, США та Франції. Закцентовано увагу на тому, що у всіх країнах спостерігається тенденція до реформування юридичної освіти, зумовлене бажанням нівелювати протиріччя між юридичною освітою, професійною практикою і вимогами ринку та суспільства загалом. Встановлено, що зусилля спрямовані переважно на формування нового балансу між теоретичною і практичною підготовкою майбутніх юристів. Також зазначено, що реформатори обмежені обставинами, які спричинені типом правової системи.

Обґрунтовано, що система джерел права, модель судового процесу безпосередньо впливають на формат юридичної освіти, а це вказує на необхідність врахування цих чинників у виробленні стратегій трансформацій та модернізації сучасної юридичної освіти.

Ключові слова: *підготовка, правова система, юридична освіта, юридична професія, модель юридичної освіти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Найголовнішими складовими соціально-державної системи завжди була освіта, значення якої підкреслюється в багатьох розвинених країнах. За останні роки структура освіти в Україні та низці інших країн значно змінилася: з'явилася безліч закладів професійної та вищої освіти, розширилися напрями підготовки, підвищилася соціальна значущість завдання вищої та професійної освіти.

У сучасних умовах спостерігається зростання критичного інтересу суспільства до проблеми юридичної професійної освіти, пов'язане безпосередньо зі значними змінами соціально-економічних умов в Україні та інших країнах. Відчутною проблемою сучасності є невизначеність, пов'язана з недостатньою теоретичною розробкою та недостатньо точною ідеологічною усвідомленістю процесу формування освітнього середовища.

Зазначена проблема є актуальною і для сфери юридичної освіти. Причини претензій до якості підготовки юристів пов'язані з низкою чинників, найзагальнішими серед яких для всіх країн є зміна ролі юриста в суспільстві і ринку юридичних

послуг; наявність різнопланових запитів у різних суб'єктів (академічної спільноти, студентів, представників юридичної професії, держави, суспільства); зростаюча суспільна рефлексія стосовно права і юридичної професії; зростаюче протиріччя між юридичною освітою, професійною практикою і вимогами ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багатоаспектні проблеми юридичної освіти розглядаються юристами-науковцями, практиками в різних галузях права, а також експертами з економіки, державного управління. Проблема підготовки юристів постає предметом обговорення не лише в середовищі професіоналів-юристів, а й у наукових колах педагогів, істориків, філософів та інших. Так, науковці здійснюють комплексні дослідження стосовно характеристики теоретико-методичних засад психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів (О. Котикова, Л. Міхневич.); теоретико-методологічного аналізу ролі, функцій та значення правової освіти населення як складника системи освіти (С. Богачов); диференціації правової освіти та професійної юридичної освіти (В. Масальський,

Д. Скородумова); модернізації моделі вищої юридичної освіти та підготовки кваліфікованих фахівців сфери юридичної діяльності (М. Задояний, І. Оксьома, Л. Стецюк, В. Сущенко та інші).

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз основних моделей юридичної освіти в різних країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Популярність юридичної професії та відсутність чітких критеріїв визначення затребуваності таких фахівців спричинили хаотичне збільшення кількості навчальних закладів з підготовки юристів. Також серед низки чинників, які впливають на актуальні проблеми якості юридичної освіти, доцільно виокремити:

– значні зміни в соціально-економічному житті та правовій сфері, які вимагають від системи юридичної освіти адекватних перетворень;

– масове отримання юридичної освіти, що зменшує якісний рівень професійної освіти юридичних кадрів;

– нестача юридичних кадрів, які здатні належним чином здійснювати професійні обов'язки в інтенсивно мінливих умовах ринкового господарювання за надмірної кількості студентів-юристів, масово підготовлених за застарілим «освітнім стандартом» [4, с. 115];

– диверсифікація юридичної освіти (бакалаврат, магістратура, аспірантура, докторантура) та поява потреби в отриманні якісної юридичної освіти на всіх рівнях навчання;

– зміна рівня фінансового забезпечення державних закладів юридичної освіти, що спричинює проблематику їхнього виживання залежно від якості професійної підготовки, яку вони надають.

У сучасних умовах спостерігається зростання публікацій із проблеми юридичної освіти, обговорення різних проектів реформ підготовки юристів, в яких окреслено проблему пошуку нового балансу між теоретичною та практичною складовою сучасної моделі юридичної освіти [3, с. 280]. На цьому тлі звичним є прагнення домогтися від системи юридичної освіти максимальної ефективності в підготовці студентів до майбутньої професійної кар'єри.

Успіх реформ залежить не стільки від суб'єктивних чинників (наприклад, освітньої політики), а від типу правової системи. Її вплив, як доцільно зазначають С. Стеценко та Л. Васечко, варто інтерпретувати крізь концепт «стежки залежності»: чим довше існує інститут, тим більшими витратами супроводжуються інституційні зміни [5, с. 74]. З огляду на це, доцільним є розгляд особливостей організації підготовки юристів у системотвірних країнах основних правових сімей (Англії, Німеччини, США, Франції) крізь призму специфіки правової системи.

Так, у Німеччині юридичну освіту студенти отримують, як правило, на юридичному факультеті

одного з університетів. Тут не практикується поширення єдиного освітнього стандарту для всієї країни. Роль професійних стандартів для юристів виконує закон про суддів, який також забезпечує єдність юридичної освіти на всій території країни. На початковому етапі навчання студенти прослуховують курс обов'язкових лекцій з основних галузей права (цивільне, кримінальне, публічне, процесуальне право, методологію правової науки, її філософські, історичні та соціальні основи). Варто зазначити, що акцентується увага й на дисциплінах негалузевих характеру, оскільки університети Німеччини прагнуть випускати юристів широкого профілю, здатних претендувати не лише на власне юридичні посади, а й займатися адміністративною та іншою управлінською діяльністю [8, с. 91].

Після засвоєння дисциплін обов'язкового блоку відбувається спеціалізація студентів. Кількість напрямів спеціалізації неоднакова в різних університетах, однак найпоширенішими є історія права, порівняльне правознавство, кримінальне право; німецьке і європейське адміністративне право; трудове і соціальне право; податкове право; підприємницьке право; господарське право Німеччини та ЄС; цивільно-процесуальне право; міжнародне приватне і процесуальне право; міжнародне право [4, с. 114].

Метою юридичної освіти на другому етапі є отримання практичних навичок у конкретних сферах юридичної діяльності («референдаріат»). За загальним правилом стажування охоплює чотири фази:

– I фаза пов'язана з роботою в судовій канцелярії (для вивчення цивільного права і підготовки текстів судових рішень);

– змістом II фази є робота в окружній прокуратурі або відділі кримінальних справ суду (фокусування на кримінальному праві і практиці в підготовці текстів обвинувальних висновків і у виступах з боку звинувачення у судових процесах);

– III фаза проходить у муніципальних органах влади (акцент на адміністративному праві, а юридичні навички відпрацьовуються за допомогою підготовки матеріалів для судових розглядів та представлення інтересів органів влади в судових процесах);

– на IV фазі стажування майбутній юрист працює в якості адвоката-стажиста або юриста в комерційній компанії (акцент на підготовці матеріалів для судових розглядів і представленні інтересів клієнтів у судових процесах).

На кожній фазі випускник зобов'язаний відвідувати аудиторні заняття і регулярно здавати іспити. Навчання стажера ведуть досвідчені судді, прокурори й адвокати під контролем досвідченого практикуючого юриста.

Франція належить до країн, у яких основним завданням університетів є інтелектуальна

підготовка, а не професійна. Традиційно у Франції юридичну освіту можна отримати на юридичних факультетах певних державних університетів за різними рівнями у сфері юриспруденції:

1) перший – обов'язкова програма *Licences en Droit* («ліцензіат права»). Вступ на цю програму можливий відразу після закінчення середньої школи і отримання атестата *baccalauréat*. На її освоєння припадає три роки юридичної підготовки, які спрямовуються на вивчення історичного вступу до вивчення права, вступу в приватне та публічне право, конституційного та цивільного права, історії права й інститутів, права зобов'язань, кримінального та адміністративного права, права державних фінансів, європейського права. Навчання в межах цієї програми базується на вивченні норм законодавства і судової практики [1, с. 144–149]. Рівень *Licence en Droit* не дає права вести юридичну практику;

2) другий рівень юридичної освіти – *Master 1* або початковий рівень майстра права (магістр права першого року). Вступники на магістерські програми піддаються відбору на основі їхніх оцінок, успішності і нагород, отриманих у процесі навчання за програмою *Licence*. Цей рівень необхідний для допуску до екзамену на право ведення юридичної практики або для продовження подальшого навчання. Студентам надається можливість більш поглибленого вивчення конкретних галузей права – міжнародного, комерційного, публічного. Загалом усі заняття спрямовані на вироблення професійних умінь і навичок. Після отримання рівня *Master 1* у випускника з'являється право на юридичну практику (наприклад, вступити юрисконсультантом на підприємство) і допуск до регульованих юридичних професій (адвокат, судовий пристав, нотаріус, суддя). Незважаючи на це, більшість студентів прагнуть освоїти підвищений рівень майстра права;

3) третій рівень – *Master 2* – магістра права другого року. Ця програма має два різновиди: дослідницька спеціалізація як сходинка до подальшого отримання докторського ступеня (*Master 2 Recherche*) або професійна спеціалізація, елементом якої є обов'язкове стажування (*Master 2 Professionnel*).

Юридична професія в Англії базується на двох основних категоріях юристів – баристерів та соліситорів. Соліситори є категорією адвокатів, які готують судові матеріали для ведення справ баристерами. Соліситори також працюють юрисконсультами в різних організаціях і мають право вести судові справи в судах нижчих інстанцій (магістратних судах графств і міст-графств). Баристери – категорія адвокатів більш високого рангу, які спеціалізуються на веденні справ у судах. Діяльність усіх цих фахівців має само регулятивний характер, а членство в професійних

асоціаціях є обов'язковим (у баристерів – Колегія адвокатів; у соліситорів – Товариство юристів) [2, с. 153].

Юридична освіта в Англії базується на вивченні семи основних дисциплін: кримінальне право, цінні папери та довірливе управління, право ЄС, договірне право, зобов'язання, що впливають із заподіяння шкоди, право власності та земельне право, публічне право (конституційне право, адміністративне право і права людини). Юриспруденція зазвичай викладається в соціальному, економічному і політичному контексті. Окрім цього, студенти повинні брати участь у наукових дослідженнях.

Метою юридичної освіти в Англії є оволодіння студентами базовими знаннями і розумінням основних особливостей правової системи. Типовий набір знань і умінь, очікуваних від випускника юридичного факультету, досить традиційний і охоплює знання та розуміння базових правових доктрин, принципів і джерел права, інститутів, у межах яких реалізується право.

Загалом в Англії немає єдності думок стосовно балансу теоретичного і практичного компонента в навчальних програмах. Домінує точка зору, що юридична освіта є різновидом гуманітарної освіти. Водночас абсолютно ясно відчувається прагнення посилити практичну спрямованість юридичної освіти. Це знаходить відображення не лише в появі додаткових і факультативних курсів практичного змісту. Нині все активніше впроваджуються рольові ігри та юридичні клініки. Під час навчання студенти, зацікавлені в юридичній практиці, мають можливість контактувати з професійними юристами.

У США основними характеристиками моделі підготовки юристів є вузька спеціалізація і практична спрямованість навчання. Для отримання ступеня доктора права необхідно мати ступінь бакалавра і пройти 3-річний курс юридичної школи. В США вже багато років ведуться дискусії стосовно того, хто буде контролювати зміст юридичної освіти – юридичні школи чи представники юридичної професії. У підсумку сформувалася досить стійка система врахування різних інтересів: викладачів, Американської асоціації юристів і великих юридичних фірм, які визначили набір компетентностей, необхідних юристам. У цьому списку: вирішення проблем; юридичний аналіз та оцінка; вивчення юридичної літератури, документів і фактів; комунікативність; консультування; ведення переговорів; знання процедур, пов'язаних із судовими суперечками та альтернативні способи вирішення спорів; організація й управління в галузі юридичної роботи [6, с. 408].

Основним завданням юридичної освіти є підготовка до отримання доступу в професійне співтовариство, а також до успішної і відповідальної

участі в правничій професії. Незважаючи на відсутність єдиного навчального плану, значних відмінностей у програмах навчання не простежується.

Практичне спрямування юридичної освіти відображається в методиці навчання. В американській системі освіти акцентується увага на самостійних дослідженнях студентів, розвитку усного мовлення, навичок аргументації і висловлення власної думки. Критичне мислення виробляється, по-перше, за допомогою методики, заснованої на аналізі конкретних справ («прецедентний метод» Ленгделла), суть якого полягає в ознайомленні з судовими прецедентами відповідної галузі права. Студенти вивчають основні прецеденти, а потім на заняттях організовується їхнє обговорення. По-друге, застосовується в досить «агресивній» формі «сократівський метод», суть якого полягає у викладенні справи (фактів, рішення і мотивування). Потім студенту задаються все складніші запитання щодо наслідків прийнятого у справі рішення, взаємодії рішення з іншими прецедентами або мотивами суду. Застосовуються лекції та викладання на основі «підходу до проблеми» [7, с. 185].

У США переважна більшість випускників юридичних шкіл отримують патент на заняття адвокатською практикою. В кожному штаті (за винятком штату Вісконсін) вимагається проходження іспиту, який складається з декількох етапів. Перший – письмовий, який охоплює виконання тесту з загальних питань права; другий (теж письмовий) – передбачає написання коротких творів на запропоновані питання; третій етап – іспит із запитаннями з професійної відповідальності. Після успішної здачі іспиту видається патент на право займатися юридичною практикою.

Висновки. Таким чином, порівняльний аналіз моделей юридичної освіти в розглянутих країнах показав, що в Німеччині та Франції має місце поділ академічної та практичної підготовки. Хоча організація навчання на кожному із зазначених етапів різниться, базовий підхід залишається незмінним – доступ до так званих регульованих юридичних професій передбачає проходження університетського курсу і обов'язкового стажування.

Тоді як в Англії університетський курс – це в першу чергу загальна підготовка, а центр ваги зміщений на післявузівське практичне навчання. Аналогічна ситуація і в США, де юридична освіта є доповненням до загальної 3-річної вищої освіти

без спеціалізації. Баланс між теоретичною і практичною підготовкою знайдений у такому форматі, коли спостерігається переважання стажування.

Підбиваючи підсумки, зауважу, що наявні досить сильні відмінності між західноєвропейськими моделями юридичної освіти, детерміновані особливостями становлення і розвитку національних правових систем. Реформатори всіх країн цілком усвідомлюють, що не існує ідеальних систем підготовки юристів та що їхні власні недержавні моделі страждають від недосконалості і прогалин. Слід віддати їм належне в тому, що вони добре усвідомлюють своє історичне і культурне коріння, так само як і спосіб усунення існуючих недоліків. Вони справедливо не довіряють механічним зовнішнім запозиченням, які в основі мають найчастіше ідеологічну базу.

Сучасне право характеризується зростанням, з одного боку, інтеграційних процесів, з іншого – прискоренням реформ [3, с. 279]. Отже, юристам потрібна гнучкість правового мислення, здатність розуміти соціальний контекст правових інститутів, знання стабільних принципів і норм права, історичні передумови їхнього формування.

Список використаної літератури:

1. Битяк Ю.П., Яковюк І.В. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія. Харків : Право, 2007. 248 с.
2. Воронцова К. Загальна характеристика вищої юридичної освіти Великої Британії. *Молодь і ринок*. 2015. Вип. 5 (124). С. 151–156.
3. Задояний М., Оксьюм І. Сучасні підходи щодо модернізації юридичної освіти в Україні. *Публічне право*. 2012. Вип. 4 (8). С. 276–284.
4. Кадала В.В. Проблеми та перспективи юридичної освіти у XXI столітті. *Вища юридична освіта: історичний досвід та перспективи розвитку*: матеріали регіон. кругл. столу (Маріуполь, 22 лютого 2018 р.). Маріуполь, 2018. С. 112–115.
5. Стеценко С.Г., Васечко Л.О. Глобалізація та право: національний вимір : монографія. Київ : Атіка, 2011. 132 с.
6. Friedman L.M. A History of American Law. New York, 2005. 620 p.
7. Heringa A.W. Legal Education. Reflections and Recommendations. Cambridge : Intercentia, 2013. 228 p.
8. Malko A.V., Salomatin A.Y. Legal Systems of contemporary world. Penza, 2014. 166 p.

Kelemen R. Yu. Modern models of legal education in the world: traditions and innovations

Changing the vector of development of our state in the direction of globalization and euro integration requires the assurance and observance of human rights and freedoms. The rapid development of all spheres of social activity, appear of conceptually new trends in the economy and the expansion of international cooperation raise public demands for specialist in the field of law. In modern Ukraine there are high requirements to the level of quality of vocational training of lawyers, such as the absence of quality and the good faith performance

of official duties will inevitably lead to negative socio-economic consequences. Modern law is characterized with growing, on the one hand, the integration processes, on the other – the acceleration of reforms. That is why such qualities are necessary for lawyers: flexibility of legal thinking, ability of understanding social context of legal institutions, knowledge of stable principles and norms of law, historical preconditions of their formation. Quality of legal education is a social indicator and is defined as the correspondence of the legal education system to the actual needs of civil society and personality, which graduates from the legal institution. The key features of quality education according to the direction “Jurisprudence” are integration, interdisciplinary, personality and complexity of the direction of legal education.

The article deals with the analysis of modern state of training lawyers in England, Germany, USA and France. Attention is drawn to the fact that in all countries there is a tendency to reform legal education that is due to the desire to even out the contradiction between legal education, professional practice and requirements of the market and society as a whole. It has been determined that efforts are directed mainly to the formation of new balance between theoretical and practical training of future lawyers. Also it has been mentioned that reformers are limited with circumstances that are caused by the type of legal system. It has been substantiated that the system of law resources, the model of litigation directly affects the legal education format, which indicates the necessity to take these factors into account in the development of strategies of transformation and modernization of modern legal education.

Key words: *training, legal system, legal education, legal profession, model of legal education.*